

Класифікаційні ознаки індивідуальних і колективних носіїв політичної волі

В. О. Смірнова

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, м. Київ, Україна

Paper received 16.05.17; Accepted for publication 25.05.17.

Анотація. Розглядаються підходи до визначення класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі. Авторка здійснила спробу виділити декілька базових критеріїв для класифікації властивостей носіїв політичної волі загального характеру. Окрему увагу звернено на розгляд класифікаційних ознак колективних носіїв політичної волі на прикладі законодавчих і представницьких органів державної влади, а також на основі аналізу концепції політичної волі О. Крижанівської.

Ключові слова: політична воля, індивідуальні і колективні носії політичної волі, політична (державна) влада, політична система, політико-управлінські рішення.

Політична воля – той феномен соціополітичного і психологічного характеру, який не є самодостатнім, навпаки, дослідження цього феномену завжди пов'язане з системним вивченням носіїв вольових якостей і рис та тих умов, за яких вони реалізують такі якості і риси. Перш за все мова йде про специфіку політичної системи, тип політичного режиму, моделі державного управління та прийняття політико-управлінських рішень. В останні десятиріччя, коли спостерігається трансформація різної інтенсивності як форм, так і змістовного наповнення політичних інститутів, процесів, відносин, питання про окреслення класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі набуває особливого значення.

Отже, метою представленої розвідки є авторська спроба визначити декілька підходів до класифікації ознак (критеріїв) індивідуальних і колективних носіїв політичної волі. Завданнями цієї статті є: 1) висвітлення деяких аспектів окреслення кола носіїв політичної волі за новітніх умов розвитку політичних систем; 2) розгляд класифікаційних ознак колективних носіїв політичної волі на прикладі законодавчих і представницьких органів державної влади; 3) визначення класифікаційних ознак індивідуальної природи у носіїв політичної волі; 4) виділення критеріїв щодо класифікації властивостей носіїв політичної волі на основі аналізу «метасоціопсихічного характеру» соціальної та політичної волі (визначення російської дослідниці О. Крижанівської).

При підготовці статті були використані праці вітчизняних науковців С. Бульбенюк, В. Васютинського, І. Вільчинської, Н. Діденко, О. Євтушенка, М. Новікова, В. Торяника та П. Макушева, російської авторки Р. Хомслевої, присвячені таким аспектам досліджень, пов'язаних з проблематикою представленої розвідки, як: феномени політичної свободи і політичної відповідальності; психологія політичної свідомості і політичної поведінки; ключові питання функціонування системи державної влади, місцевого самоврядування та прийняття політико-управлінських рішень. На окрему увагу заслуговує автореферат докторської дисертації російської дослідниці О. Крижанівської, в якому представлений системний авторський підхід до висвітлення феномену політичної волі.

Аналіз класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі є неповним, на наш погляд, без з'ясування тих змін, які відбувалися і відбуватимуться далі у царині державного управління та

публічної політики. Так, більшість вітчизняних й іноземних аналітиків зауважують, що в останні десятиріччя названа царина перетворюється «на організацію з надання послуг громадянам як своїм клієнтам, що підвищує вимоги до компетентності, професійних знань, навичок управлінців, їх уміння орієнтуватися в складних обставинах і ухвалювати правильні рішення». За цих умов поняття «суб'єкт управління» та «об'єкт управління» стають доволі відносними [3, с. 9, 10].

Відтак, змінюються і підходи до визначення класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі. Адже, з одного боку, такі ознаки та їх критерії стають більш «розмитими», нечітко структурованими. З іншого боку, трансформації зазнає окреслення кола індивідуальних і колективних носіїв політичної волі. Як пише В. Толстенко, «...владні відносини передбачають більш високий рівень конфронтації та соціальної стратифікації. Під час боротьби за політичну владу різні суспільні групи, класи тощо постають насамперед як конкуренти, оскільки кожна суспільна група є носієм власного, характерного для неї інтересу...» [8, с. 25-26]. Саме в процесі конкурентної боротьби за владу відбувається чітке виокремлення індивідуальних і колективних носіїв політичної волі та їх диференціація. За умов ускладнення усіх інститутів та механізмів функціонування сучасних систем державної влади й управління однією з найбільш нагальних проблем диференціації носіїв політичної волі стає питання вибору їх оптимальної конфігурації, коли прояви політичної волі у процесі прийняття та реалізації політико-управлінських рішень є максимально конструктивними, позбавленими крайніх форм волонтаризму та такими, що сприяють стабільному демократичному розвитку держави і суспільства.

Якщо розглядати проблематику визначення класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі у демократичних політичних системах, то, на думку авторки, ключову увагу варто зосередити на аналізі колективних носіїв політичної волі, насамперед – представницьких і законодавчих інститутів. Адже саме представницькі і законодавчі інститути у демократичних політичних системах постають як провідні запобіжники проявам свавілля, крайніх форм волонтаризму, а також як провідні інститути прийняття найважливіших рішень політико-управлінського характеру в колегіальний спосіб, завдяки чому ефективно реалізується колективна політична воля. Виокремлення класифікаційних ознак представницьких і законодавчих

інститутів як носіїв політичної волі залежить насамперед від структурно-організаційного дизайну останніх, від способу їх формування (моделі виборчої системи перш за все), від обсягу і термінів повноважень, від розстановки політичних сил всередині названих інститутів.

Український науковець М. Новіков пропонує розглядати два критерії при вивченні законодавчих інститутів – (а)симетрію та (не)конгруентність. Оптимальне поєднання цих критеріїв, як вважає дослідник, досягається у бікамеральних парламентських системах, де найповніше реалізується ідея багатомірності реальної політики та принципи сучасної демократії участі [6, с. 4, 7]. На наше переконання, (а)симетрію та (не)конгруентність цілком коректно застосовувати в якості критеріїв визначення класифікаційних ознак представницьких і законодавчих інститутів як колективних носіїв політичної волі. Так, (а)симетрію доцільно розглядати одночасно як сукупність внутрішніх властивостей представницького та/або законодавчого інституту (специфіка розподілу владних повноважень і можливостей реалізації політичної волі всередині названих інститутів) та як ознаку зовнішнього характеру (місце представницького та/або законодавчого інституту у політичній системі, що визначає особливості його взаємодії з іншими політичними і неполітичними інститутами). Критерій (не)конгруентності ((не)співмірності), у свою чергу, варто використовувати при дослідженні конкретних проявів реалізації політичної волі тими чи іншими (індивідуальними або колективними) її носіями, зокрема у процесі аналізу відповідності докладених зусиль носіями політичної волі до тих політичних і соціальних результатів, які вони здобули.

Якщо розглядати індивідуальних і колективних носіїв політичної волі у більш широкому ракурсі – як суб'єктів прийняття політико-управлінських рішень на рівнях центральної і місцевої державної влади, то визначення їх класифікаційних ознак, на думку авторки, має спиратися насамперед на визнані у сучасній політичній науці авторитетними підходи до розуміння базових ознак політичної та державної влади і ключових характеристик царини публічного управління. Виходячи з окресленої методологічної позиції, однією з засадничих класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі є цілеспрямованість владного впливу. В. Торяник та П. Макушев наступним чином характеризують цілеспрямованість владного впливу як ознаку носіїв політичної волі – це те, «наскільки застосування влади суб'єктом владарювання відповідає потребам об'єкта владарювання, сприймається ним як належне, доцільне» [9, с. 9].

Цілеспрямованість владного впливу є комплексною ознакою, яка включає низку властивостей (ознак) як індивідуальної, так і колективної природи. Скажімо, на індивідуальному рівні цілеспрямованість владного впливу багато в чому визначається потребою особистості в самоактуалізації в політиці, яка реалізується тими, у кого потреби в інших сферах соціуму виявляються нижчими у порівнянні з нею [7, с. 130]. Потреба особистості в самоактуалізації в політиці стає одним з базових мотиваційних чинників формування індивідуального носія політичної волі, який в змозі автономно

або у співпраці з іншими політично активними акторами продукувати соціально та політично важливі події й процеси, а також обирати з них вигідні (у політичному, соціальному, економічному, психологічному сенсі) для себе наслідки і результати. Таким чином, однією з провідних підстав-характеристик цілеспрямованості владного впливу індивідуального носія політичної волі є «політичність» (визначення вітчизняної дослідниці І. Вільчинської) – «здатність сприймати, засвоювати політику, реагувати на її прояви, виробляти адекватну лінію поведінки» [2, с. 109].

Оскільки індивідуальні і колективні носії політичної волі є одночасно не лише політичними акторами, але й суб'єктами політичної та/або державної влади, то класифікувати їх уявляється доречним, спираючись на базові концепції кратології. Так, відповідно до засад соціокультурної моделі влади, політико-владні відносини у системі «суб'єкт-об'єкт» влади залежать від визначального впливу різноманітних соціокультурних факторів, в результаті дії яких формується відповідна соціокультурна орієнтація на домінуюче використання особливо значимих, авторитетних і впливових суспільних інститутів (права, моралі, релігії тощо) та їх цінностей, норм, традицій [10, с. 57]. Це означає, що класифікація носіїв політичної волі буде неповною без врахування критеріїв соціокультурного порядку: суспільно-політичних традицій, політичної культури, динаміки змін громадської думки, трансформації масової суспільної свідомості і таке інше. Адже тип політичного впливу та ефективність реалізації вольових зусиль того чи іншого індивідуально або колективного носія залежать від таких соціокультурних характеристик, як ступінь довіри громадян до суб'єктів політичної та/або державної влади, рівень гармонійності мас й еліти, легітимність влади, культура взаємовідносин (політичного діалогу) влади й громадян.

Російська дослідниця О. Крижанівська виокремлює «метасоціопсихічний характер» волі як соціального феномену. «Метасоціопсихічний характер» волі, за словами авторки, - це здатність соціальної волі переводити один стан в інший, вносячи у нього нові сенси та утримуючи у такому стані, завдяки чому соціальна воля впливає не лише на свідомі масові (суспільні стани), але й на «колективне несвідоме», модифікуючи й ламаючи соціокультурні архетипи. На її думку, «метасоціопсихічний характер» волі є результатом соціально-вольового впливу та означає надзвичайну складність цього соціального і політичного явища, яке не може бути зведене до якихось однозначних соціо-вольових проявів. Виходячи з вищезазначеного, науковиця пропонує класифікувати соціальну волю (а значить й її носіїв – В. С.), спираючись на такі критерії: рівень соціальної організації та типологія соціальних суб'єктів (соціальна або етнічна група, соціальна верства, клас, держава, наддержавні утворення), зміст предметної діяльності, що забезпечує зростання й ускладнення розмаїття соціальних воль [5, с. 11, 15].

Політичну волю, у свою чергу, О. Крижанівська тлумачить як «духовно-практичний акт певного політичного суб'єкта, виражений у системі нормативно-ціннісних установок та рішень, що спонукають і спрямовують політичні дії референтних йому груп в ситуаціях вибору або протидії, а також підтримується соці-

льними інститутами, котрі володіють можливостями мотивації, контролю й соціальних санкцій». Важливим критерієм реалізації політичної волі, як вважає дослідниця, є проблемні ситуації, що спонукають до політико-вольових дій, адже саме вони розкривають сутність та масштаби рушійних факторів соціальної протидії і невизначеності, можуть слугувати базовим критерієм для визначення ступеню розвитку політичної волі. «У цьому плані з розвитком вольової царини співвідносяться зміни, пов'язані з підвищенням рівня управління організацією та, ширше кажучи, з синергетичним, конструктивно-творчим потенціалом суб'єкта. Розвинута воля характеризується тим, що здійснюючи акт свого вибору, вона підвищує потенціал своєї свободи», - пише О. Крижанівська [5, с. 16].

Таким чином, при розгляді проблематики класифікації індивідуальних і колективних носіїв політичної волі слід обов'язково враховувати динамізм сучасного політичного життя загалом та перебігу трансформацій окремих політичних процесів, явищ, інститутів зокрема. Окрім того, не є статичними й самі носії політичної волі, вони змінюються під впливом цілої низки чинників, подібно до того, як змінюється, оновлюється й адаптується до нових умов політична система в цілому. Діяльність носіїв політичної волі, як вже підкреслювалося вище, насамперед пов'язана з функціонуванням системи публічної влади й державного управління, змістом останньої у тому числі є власне організація діяльності носіїв політичної волі. Вітчизняний науковець О. Євтушенко пропонує позначати окреслену царину функціонування поняттям «зміст влади», який є неповторним у кожну історичну епоху [4, с. 232]. Використання поняття «зміст влади», відтак, уявляється коректним для класифікації індивідуальних і колективних носіїв політичної волі, для аналізу сутнісної складової їх діяльності та для розгляду кореляції метазусиль і наслідків політичних вольових актів.

Не можна оминати увагою також дослідницьку позицію О. Крижанівської, згідно з якою носії політичної волі, реалізуючи акт усвідомленого й осмисленого вибору, розширюють тим самим царину власної свободи, підвищують її потенціал. Необхідно зауважити, що питання співвідношення феноменів політичної та/або державної влади і свободи, політичної волі і свободи, політичної відповідальності і свободи розроблялося багатьма соціальними і політичними мислителями. На наш погляд, при розгляді проблематики класифікаційних ознак індивідуальних і колективних носіїв політичної волі слід обов'язково включити до методологічного апарату аналіз дуального співвідношення політичної волі і свободи.

Прикладом, С. Бульбенюк розглядаючи дуалізм свободи і відповідальності, пише: «Поєднання політико-правової природи поняття «політична відповідальність» та аксіологічно-світоглядної природи поняття «політична свобода» на індивідуальному та колективному рівнях реалізується через поняття «політична адаптація» [1, с. 109]. Тому, на нашу думку, серед критеріїв класифікації носіїв політичної волі варто виокремити усі три названі – політичну свободу, політичну відповідальність та політичну адаптацію.

Так, критерій політичної свободи у царині класифікації носіїв політичної волі може бути застосований, як вважає авторка, подвійно. По-перше, щодо визначення ступеня свободи дій того чи іншого носія політичної волі. У даному ракурсі під ступенем свободи дій розуміються інституційно-організаційні, формально правові (процесуально-нормативні), неформально політичні і світоглядно-аксіологічні правила, в межах яких формується і функціонує певний індивідуальний або колективний носій політичної волі. По-друге, критерій політичної свободи у зазначеному контексті може вказувати на ступінь свободи як характеристику тієї політичної системи, в якій функціонує носій політичної волі та невід'ємною інституційною складовою він є.

Політична відповідальність в якості критерію класифікації носіїв політичної волі також може бути проаналізована в декількох змістовно-ціннісних вимірах. З одного боку, у буквальному сенсі цей критерій може бути застосований для визначення політичної відповідальності (перш за все її нормативно-правових і неформально соціополітичних характеристик) кожного конкретного носія політичної волі при прийнятті різного ступеня соціальної і політичної значимості управлінських рішень або в інших випадках реалізації ним вольових зусиль. З іншого боку, політична відповідальність може бути розтлумачена як можливість інших соціальних акторів, які не є носіями політичної волі, впливати на останніх, корегувати стратегії реалізації ними вольових зусиль або, скажімо, активно протистояти феномену браку (відсутності) політичної волі, внаслідок чого поглиблюються деструктивні процеси політичного життя (аналізу окресленого феномену були присвячені зокрема попередні статті авторки – В. С.). До того ж, політична відповідальність носіїв політичної волі, особливо якщо вона є формалізованою у нормативно-правовій та політичній царинах, є ефективним запобіжником розгортанню різноманітних проявів сваволі як деформаційного вектору реалізації вольових зусиль (означена проблематика також була висвітлена авторкою в одній з попередніх статей – В. С.).

Проблема політичної адаптації у контексті розгляду представленої у даній розвідці проблематики має, на наше переконання, системний характер, адже даний критерій вказує на кореляцію щодо потенційних можливостей і реальної здатності того чи іншого носія політичної волі ефективно реалізувати вольові зусилля з метою досягнення певних цілей. Власне від ступеня політичної адаптації носія політичної волі суттєвим чином залежить і його вольовий потенціал, й ефективність реалізації вольових зусиль та впливу їх наслідків на політичне життя, а також адекватність застосування вольових зусиль й їх меж (по шкалі від відсутності політичної волі до сваволі) по відношенню до потреб і запитів суспільства.

Безперечно, наведені у представленій розвідці підходи до визначення класифікації індивідуальних і колективних носіїв політичної волі не є вичерпними, відтак подальші розробки з означеної проблематики мають окреслити та розглянути ті напрями досліджень, які висвітлюють ще додаткові аспекти феномену політичної волі та її функціонування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бульбенюк С. С. Громадянське суспільство в Україні: дуалізм відповідальності і свободи [Текст] / С. С. Бульбенюк // Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – Випуск 19. – С. 108 – 112.
2. Вільчинська І. Ю. Політична мотивація : основні наукові підходи і теорії : монографія [Текст] / І. Ю. Вільчинська. – К. : НАКККіМ, 2010. – 336 с.
3. Діденко Н. Г. Управління, влада, держава : філософські аспекти взаємодії : монографія [Текст] / Н. Г. Діденко. – Донецьк : ДонДУУ, 2005. – 128 с.
4. Євтушенко О. Н. Державна влада і місцеве самоврядування в політичній системі суспільства : монографія [Текст] / О. Н. Євтушенко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 516 с.
5. Крыжановская О. А. Политическая воля : социально-философский анализ [Текст] : автореф. дис. на соискание науч. степени д. филос. н. : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Институт по переподготовке и повышению квалификации преподавателей гуманитарных и социальных наук при Ростовском государственном университете / О. А. Крыжановская. – Ростов-на-Дону, 1997. – 52 с.
6. Новіков М. М. Інституціональні виміри бікамеральних систем (порівняльний аналіз) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. н. : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна / М. М. Новіков. – Х., 2007. – 17 с.
7. Психологія масової політичної свідомості та поведінки [Текст] / Відповід. ред. В. О. Васютинський. – К. : Видавництво «ДОК-К», 1997. – 163 с.
8. Толстенко В. Л. Правова ідеологія і демократизація сучасної України : теоретично-правові аспекти : монографія [Текст] / В. Л. Толстенко. – К. : Логос, 2012. – 284 с.
9. Торяник В. М., Макушев П. В. Взаємна політична відповідальність держави і громадянина в сучасній правовій державі : монографія [Текст] / В. М. Торяник, П. В. Макушев. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 192 с.
10. Хомелева Р. А. К построению онтологической концепции власти : теоретико-методологический подход [Текст] / Р. А. Хомелева // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Том III. – № 1. – С. 54-63.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bulbeniuk S. S. Gromadianske suspilstvo v Ukraini: dualism vidpovidalnosti I svobody [Tekst] / S. S. Bulbeniuk // Politychni nauky ta metodyka vykladannia socialno-gumanitarnykh dyscyplin. Naukovyj chasopys Nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova. Seria 22. – K.: Vydavnytvo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2016. – Vypusk 19. – S. 108 – 112.
2. Vilchynska I. J. Politychna motyvacia: osnovni naukovi pidhody i teorii: monographia [Tekst] / I. J. Vilchynska. – K. : NAKKKiM, 2010. – 336 s.
3. Didenko N. G. Upravlinnua, vlada, derzhava: filosofshki aspekty vzajemodiji: monographia [Tekst] / N. G. Didenko. – Donetsk: DonDUU, 2005. – 128 s.
4. Jevtushenko O. N. Derzhavna vlada I misceve samovriaduvannia v politychnij systemi suspilstva: monographia [Tekst] / O. N. Jevtushenko. – Mykolaiv: Vyd-vo CHDU imeni Petra Mogyly, 2010. – 516 s.
5. Kryzhanovskaja O. A. Politicheskaja volua: socialno-philosophskij analiz [Tekst]: avtoref. dis. na soiskanije nach. stiepeni d. philos. n.: spec. 09.00.11 «Socialnaja philosophia» / Institut po perepodgotovkie I povysheniju kvaliphikaciji prepodavatelej humanitarnykh I socialnykh nauk pri Rostovskom gosudarstvennom universitete / O. A. Kryzhanovskaja. – Rostov-na-Donu, 1997. – 52 s.
6. Novikov M. M. Instytucionalni vymiry bikameralnykh system (porivnualnyj analiz) [Tekst] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. n.: spec. 23.00.02 «Politychni instytuty ta procesy» / Kharkivskij nacionalnyj universytet imeni V. N. Karazina / M. M. Novikov. – Kh., 2007. – 17 s.
7. Psykhologia masovoji svidomosti ta povedinky [Tekst] / Vidpovid. red. V. O. Vasiutynskij. – K. : Vydavnytvo «DOK-K», 1997. – 163 s.
8. Tolstenko V. L. Pravova ideologia I demokratyzacija suchasnoji Ukrainy : teoretychno-pravovi aspekty : monographia [Tekst] / V. L. Tolstenko. – K. : Logos, 2012. – 284 s.
9. Torianyk V. M., Makushev P. V. Vzememna politychna vidpovidalnist derzhavy I gromadianyna v suchasnij pravovij derzhavi: monographia [Tekst] / V. M. Torianyk, P. V. Makushev. – Kherson: Vydavnychij dim «Helvetika», 2013. – 192 s.
10. Khomeleva R. A. K postrojeniju ontologicheskoi koncepciji vlasti : teoretiko-metodologicheskij podhod [Tekst] / R. A. Khomeleva // Zhurnal sociologii I socialnoj antropologii. – 2000. – Том III. – № 1. – S. 54-63.

Classification signs of individual and collective bearers of political will

V. O. Smirnova

Abstract. Discusses approaches to the definition of the classification criteria of individual and collective bearers of political will. The author made an attempt to highlight a few basic criteria for the classification of the properties of the bearers the political will of a general nature. Special attention is paid to consideration of the classification criteria of collective bearers of political will on the example of the legislative and representative organs of state power, as well as based on the analysis of the concept of political will O. Kryzhanovskaya.

Keywords: *political will, individual and collective bearers of political will, political (state) power, political system, political and administrative decisions.*

Классификационные признаки индивидуальных и коллективных носителей политической воли

В. А. Смирнова

Аннотация. Рассматриваются подходы к определению классификационных признаков индивидуальных и коллективных носителей политической воли. Автор осуществила попытку выделить несколько базовых критериев для классификации свойств носителей политической воли общего характера. Отдельное внимание обращено на рассмотрение классификационных признаков коллективных носителей политической воли на примере законодательных и представительных органов государственной власти, а также на основе анализа концепции политической воли В. Крыжановской.

Ключевые слова: *политическая воля, индивидуальные и коллективные носители политической воли, политическая (государственная) власть, политическая система, политико-управленческие решения.*